

Марија ВАСИЉЕВИЋ*

стипендисткиња МПНТР

Београд

ГЕНЕАЛОГИЈЕ ИЗМЕЂУ ИСТОРИЈЕ И ИДЕОЛОГИЈЕ: ПРИМЕР ПОРЕКЛА КНЕГИЊЕ МИЛИЦЕ**

Анстракт: У раду се на примеру порекла кнегиње Милице истражује улога генеалогичке у политичком животу. Кнегињи савремени извори неодређено говоре о постојању сродства са Немањићима, док једино родослови промовишу лозу Вукан–Милица. При том, лоза је записана након смрти кнегиње Милице као део лаичке генеалогичке популарне у време деспота Ђурђа Бранковића. Каснијим прерадама уводе се нове личности у родослов, да би дуготрајном преписивачком традицијом и преношењем генеалогичких белешки у сродне историографске врсте опстали у земљама северно од Саве и Дунава. Тиме се још једном показује постепено напуштање историјских оквира и доминација идеолошких назора у средњовековним генеалогичким.

Кључне речи: средњи век, генеалогичке, лоза Вукан–Милица, решетка перцепције.

Средњовековне генеалогичке представљале су порекло и статус утицајних породица, због чега су имале значајну улогу у политичком животу.¹ У српском случају у време Немањића сликане су у владарским

* marijavasiljevic27@gmail.com

** Ауторка је као стипендисткиња Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије ангажована на пројекту *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. Бр. 177029).

¹ О улози генеалогичке у учвршћивању политичких позиција одређене породице, приказивању престижа, оправдању брачне политике итд., в. L. Genicot, *Les Généalogies. Typologie des sources du Moyen Âge Occidental fasc. 15*, Brepols – Turnhout

задужбинама и бележене у свечаним повељама.² Као самостална врста настају око 1371. године, те их је босански владар Твртко I искористио како би путем сродства са Немањићима истакао лично право на српску круну.³ Право на краљевску титулу приказано је удајом ћерке краља Стефана Драгутина у породицу Котроманића.

Други пример приказивања наследства српске династије захваљујући женском сроднику чини случај Лазаревића.⁴ У родословима је супруга кнеза Лазара, Милица, потомак кнеза Вукана, најстаријег сина Стефана Немање. Бројни преписи сведоче о дугорочној идеолошкој актуелности лозе Вукан–Милица. У науци јој је приписан велики значај због чега је најчешће усвајана, некада са напоменом о потреби за критичким односом према врсти дела, али без промене наратива.⁵ Због идеолошких импликација биће упоређена са вестима о сродству из разноврсних извора: повеља, историографских врста и прославних састава. Приступиће им се хронолошки, како би се уочио тренутак записивања и прихватања лозе. Ради лакшег тумачења вести ће бити

1975, 11–13, 36–37; G. Spiegel, *Genealogy: Form and Function in Medieval Historical Narrative*, *History and Theory* 22/1 (1983) 47.

² О сликаним родословима у владарским задужбинама и о интитулацијама као форми „скраћене“ генеалогije в. М. Васиљевић, *Настанак српских родослова и летописа као последица друштвених и политичких промена*, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 3 (2015) 97–98, са старијом литературом.

³ В. М. Васиљевић, *Настанак српских родослова и летописа*, 98–101. Лија Шопкоу (Leah Shopkow) сматра да позносредњовековне династичке историје, у које убраја и генеалогije, нису морале приказивати везу одређених породица и политичких јединица, односно територија. Оне су могле служити истицању веза са одређеном институцијом, попут краљевске, те могу бити посматране и као историје тих институција. Такав приступ може се применити на родослов бана Твртка, јер се не приказује пренос власти над територијом српске државе већ се оправдава преузимање краљевске круне, в. L. Shopkow, *Dynastic History*, *Historiography in the Middle Ages*, ed. by D. Mauskopf Deliyannis, Leiden–Boston 2003, 239–249.

⁴ О женским члановима као носиоцима породичне харизме в. В. Guenée, *Les généalogies entre l'histoire et la politique: la fierté d'être Capétien, en France, au Moyen Âge*, *Annales ESC* 33/3 (1978) 450–477.

⁵ Једино су Раде Михаљчић и Сима Ћирковић указали на могућност кривотворења ових података. Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић – историја, култ, предање*, Београд 1984, 16–17 истиче и често превиђане примерке према којима је кнез Лазар потомак цара Душана и потомак византијских Палеолога. С. Ћирковић, *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Зборник радова Филозофског факултета 8/1 (Београд 1964) 347, нап. 25 одбацује ове податке уз тврдњу да су генеалогije потпуно исконструисане.

подељене у две групе. Прва ће се односити на оне које уопштено говоре о сродству кнегиње Милице са династијом Немањића. Другу групу чиниће оне које наводе њено порекло од кнеза Вукана.

Најпре ћемо се окренути повељама кнеза Лазара. Даровнице су, као најсвечанији званични акти, биле погодне за истицање породичног порекла. Међутим, у њима није забележен сроднички однос са Немањићима. Иако се то може учинити очекиваним, истицање афиналног сродства није било неуобичајено.⁶ Па ипак, овде налазимо само формалне помене, попут оних у даровници Дубровнику из 1387. године, где се кнез позива на повеље „прве госпде и цара Стефана“.⁷

Од историографских врста летописи–стеме се препоручују за анализу јер су савремени Лазаревићима и имају биографско–генеалогичку структуру.⁸ У најстаријим текстовима, из периода око 1371. године, Вуканова деца нису именована иако је бележено династичко гранање.⁹ Уколико су његови потомци били живи јасно је да у том тренутку нису играли запажену политичку улогу. Већ у следећој редакцији помиње се сродство кнегиње Милице са Немањићима. У питању су Студеничка и Пећка стема, настале у периоду између 1391/2. и 1405. године.¹⁰ Кнез Лазар је представљен као легитимни наследник цара Уроша, између осталог, истицањем порекла његове супруге од царске породице.¹¹ У

⁶ Знаменити пример из српске историје чине повеље краља Милутина у којима српски владар истиче да је зет византијског цара Андроника II, док га у повељи пиригу у Хрусији из 1313–1316. године назива својим родитељем. В. примере у: *Зборник средњовековних повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књига I, 1186–1321, прир. В. Мошин – С. Ћирковић – Д. Синдик, Београд 2011, бр. 104, стр. 380 и бр. 121, стр. 440.

⁷ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара: текст, коментари, снимци*, Београд 2003, 192–193.

⁸ О настанку летописа–стема в. М. Васиљевић, *Настанак српских родослова и летописа*, 102–103.

⁹ У питању су Копорински и Врхобрезнички летопис–стема, Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 62–84, 101–104. Насупрот одсуству Вуканових потомака, присутни су потомци краља Драгутина и краља Стефана Дечанског, Исто, 72–74, 80–82, 102–103.

¹⁰ О времену писања Пећке и Студеничке стеме в. М. Васиљевић, *Настанак српских родослова и летописа*, 104, посебно нап. 37.

¹¹ Посебно је било важно приказати га као супротност уздицању Мрњавчевића који су били правни наследници српског престола, Ф. Kämpfer, *Прилог интерпретацији „Пећког летописа“*, Прилози КЈИФ 36, 1–2 (1970) 75–77; изворни текст: Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 84–85.

Пећкој стеми стоји како је Лазар прѣкмлкъть научелство... ни же сынъ ни же вьноукъ прѣжде реченыхъ царє... жена же того ѿ самыє крѣве царскыє.¹² Исказ Студеничке гласи: Не вѣше бо ѿ царскыє крѣве, тѣчю жена его ѿ прѣжде поменоутихъ царь племенѣ вьвши.¹³ Наведени делови имају различит значај у оквиру приповести о српском кнезу. У првом тексту, афинално сродство није било пресудно за преузимање власти у српским земљама. У првом плану је властеоско порекло, блискост Лазаревих предака са царевима а потом и његов лични однос са Стефаном Душаном, који му је „оделио“ земљу и дао кнежевску титулу. У ствари, брак са царевом сродницом представља потврду предодређености за власт. У Студеничком, сведенијем, тексту сродство је пресудно и повезује одељке посвећене цару Урошу и кнезу наследнику.¹⁴

Од састава намењених култу Светог кнеза, само два помињу везу кнегиње Милице са светородном династијом. У питању су *Слово кнезу Лазару* од патријарха Данила, написано непосредно по преносу кнежевих моштију у Раваницу, и нешто млађе *Синаксарско житије*. Оба дела су писана вероватно пре 1398. године, док структура и садржај указују на њихову сродну намену.¹⁵ То може бити разлог због којег је преписивач унео део *Житија* у *Слово* Данила III.

Помало неочекивано, *Слово кнезу Лазару* почиње поменом краљева и царева из династије Немањића. Међу њима издвојен је „велики и силни цар Стефан“, који је са великим слугом Прибцем био као **единои д(оу)ши вь двоих(ь) тѣлесех(ь)**.¹⁶ Покрај цара, Лазар је одрастао у кротког

¹² Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 86.

¹³ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 87.

¹⁴ Треба имати у виду да се поред кнегиње Милице од жена помиње само супруга краља Радослава, због које је изгубио престо: Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 68–71. Помени двеју владарских супруга указује на то да је њихов утицај на ток историје био значајан. Чак је и краљица Јелена, супруга краља Уроша I, изостављена, а подизање манастира Градац приписано је њеном супругу.

¹⁵ Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и косовском боју*, Крушевац 1968, 40–112. О времену писања в. Исто, 69–72, 104–105. Оба дела се могу поделити на три целине: на Лазарев живот, страдање и пренос моштију, како стоји у наслову Даниловог дела. У *Слово* су унети уводни делови *Слова о кнезу Лазару* и *Синаксарског житија*, В. Ћоровић, *Силуан и Данило II, српски писци XIV–XV века*, Глас СКА 86 (1929) 83–85. О интерполацијама и другим преузимањима в. В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*, 35–42; Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи*, 41, 43–45.

¹⁶ Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи*, 85–86. На тај начин конструисана је додатна веза између двају династија на основама сличности јунака, в. С. Марјановић-Душанић, *Династија и светост у доба породице Лазаревић: стари узори и нови модели*, ЗРВИ 43 (2006) 77.

и разумног младића благе нарави. Цар Душан је, увидевши његове врлине, предсказао свом савету (синклиту) његову владавину.¹⁷ Због тога му је дао за супругу присиђу сьродницѣ тако дьщерь иже происходе ѿ корѣне ихъ великаго кнеза Вратка дьщерь, титулу ставиоца и део земље да влада.¹⁸ Потврду о будућој власти над српским земљама доноси поређење њиховог односа са Мојсијем и Исусом Навином.¹⁹ Уочљива је сличност ових редова са Пећком стемом, уз разлику о врсти додељене титуле. То указује на зависност стеме од Даниловог дела и, следствено, на истоветне начине приказивања легитимитета власти.²⁰ После описа Косовске битке, ради истицања порекла државничких квалитета кнегиње Милице у *Слову* се наводи да је: **Быс(тъ) же сѣа ѿ славныхъ и прьвѣихъ происходе, ѿ корене с(ве)таго Неманк г(лаго)лю дьщи же достохвалнаго и вл(а)горазмнаго кнеза Врат'ка.**²¹ Из претходних редова није јасно да ли је кнез Вратко био пореклом Немањић или је то била његова супруга, Миличина мајка. Штавише, може се претпоставити да би, да је био потомак славне династије, у средини која је посебно вредновала родбинске везе остварене преко мушких чланова породице, то било јасно приказано. У том случају вероватно би била присутна (макар) скраћена генеалогичка.²² Најзад,

¹⁷ ...вѣдомо се да вѣдетъ вамъ силниимъ, и сьновитимъ, тако сь юноша иматъ что велико по насъ быти, и господьствовати срьбьскимъ земл[ми]... В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*, 86.

¹⁸ В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*, 86.

¹⁹ Описано поређење има још једну функцију осим приказа преноса власти. У питању је употреба лика Исуса Навина, који од XIV века постаје образац идеалног владара-ратника, којем ће кнез Лазар бити уподобљен у наставку дела. О Исусу Навину у време Немањића уп. С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 222–232.

²⁰ У том случају, приликом писања Пећког летописа–стеме, аутор би због форме и краћег обима текста Лазару одмах приписао кнежевску титулу, како би додатно истакао легитимитет његове власти. Такође, у очима аутора, добијање титуле од српског цара може бити разлог за њено задржавање, те следи похвала кнезу због владарске скромности в. Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 86–88.

²¹ В. Ћоровић, *Силуан и Данило II*, 95.

²² О генеалогичком представљању у *Слову* в. нап. 24. Историјски жупан Вратко био је војсковођа цара Душана за чије време се јавља као сведок у једној повељи. Уколико је био сродник Немањића није јасно зашто писац то не истиче. С друге стране, ако се претпостави да није био царев сродник, онда орођавање са владајућом династијом може имати веома важну улогу у даљем везивању младог великаша за амбициозног владара. О жупану Вратку в. *Српски биографски речник 2*, Нови Сад 2006, 319 (С. Ћирковић).

последњи податак односи се на кнегињину ћерку Мару. Приликом описа преноса моштију кнеза Лазара у Раваницу, супруга Вука Бранковића описана је као **съ выс(тъ) ѿ славныхъ и великихъ происходе, и съ ѿ Неманина племене.**²³ Када се ови редови упореде са родословом Вука Бранковића у наставку,²⁴ неодређеност исказа је још уочљивија.

На почетку *Синаксара* говори се о кнежевом пореклу и младости.²⁵ Због службе на двору цара Стефана и његовим старањем узео је себи за супругу **съродницоу царевоу дьци некокго велможа. И та рода свѣтла и славна, и нарочита и корене царьскаго племене светаго Симеона Неманим прьваго господина Срѣблкъмь.**²⁶ Видимо да се начини легитимизације не разликују у односу стеме и на *Слово*, иако су другачије формулисани. У стемама се инсистира на царском статусу Немањића, док је у прославним саставима у првом плану њихова светородност. Међутим, истицање Стефана Немање као корена царског рода је очекивано јер су текстови писани у средини којој су култ Светог Симеона и идеја светог корена били добро познати.²⁷ У односу на *Слово* уочљиво је да је у *Житију* кнегињин отац поменут као мање значајна личност, односно „неки велможа“. На крају, ослањајући се на ове текстове не би се могло прихватити да је кнез Вратко био потомак Немањића, јер исто није нарочито наведено.

²³ В. Ђоровић, *Силуан и Данило II*, 96.

²⁴ ...**велѣхвалны и бл(а)гочствиви Влькъ...Бранка же севастократора с(и)нь Младенов же вьнѣкъ...**, В. Ђоровић, *Силуан и Данило II*, 96.

²⁵ С. Новаковић, *Нешто о кнезу Лазару. По рукопису XVII вијека*, Гласник СУД 21 (1867) 159. Аутор наводи како је био „благородних и благочастивих родитеља син, српског колена“. Врло је занимљиво питање зашто је истакнуто српско порекло кнеза Лазара. Чини се да је највероватнији одговор отпор политичким претензијама босанских краљева.

²⁶ С. Новаковић, *Нешто о кнезу Лазару*, 159.

²⁷ Мотив светог корена у прославним саставима, дипломатичкој грађи и сликаном програму задужбина јавља се први пут у време краља Стефана Уроша I. Идеолошка употреба мотива развија се са стапањем култова Св. Симеона и Саве у доба краља Стефана Уроша II, в. С. Марјановић-Душанић, *Мотив Лозе Јесејево у доба Уроша I*, Зборник Филозофског факултета. Серија А: историјске науке 18 (1994) 119–129; Иста, *Молитве светих Симеона и Саве у владарском програму краља Милутина*, ЗРВИ 41 (2004) 235–250. Посебно место мотив светог корена има у програму цара Стефана Душана, где се неретко употребљава самостално. Из перспективе дипломатичке грађе в. М. Васиљевић, *Помени предака у повељама Немањића и легитимизација власти*, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 3 (2015) 84–90.

Даровнице кнеза и деспота Стефана Лазаревића садрже разнолике помене владарских претходника. У повељи којом се Хиландару прилаже црква Св. Ваведења, издатој у време канонизације кнеза Лазара, ауктор се очекивано позива на документа светих краљева српских, цара Стефана и родитеља кнеза Лазара.²⁸ Дечани су у даровници из 1399. године названи „обитељ господара Светог Краља Стефана Уроша Трећег“ а краљ „светим ктитором“.²⁹ Изостанак алузија на сродство је посебно важан јер се као суиздавач повеље јавља управо кнегиња Милица. Дубровачка повеља из 1405. године понавља текст очевог документа.³⁰ Ипак, прве промене према владарским претходницима уочавамо у даровници Хиландару из 1404–1405. године. Њом се потврђују поседи које су приложили **с(ве)тла моа господа, и хѣтиторіе и ц(а)ріе и краліе, и господа срѣвска**.³¹ Измењен однос према оснивачима великог манастира вероватно је постао могућ тек након смрти монаха Герасима и опадања утицаја Бранковића.³² Међутим, од тог периода уочљиве су промене и у другим документима. У повељи уз Закон о рудницима уочљиво је постепено прерастање култова Св. Симеона и Саве у трансдинастичке покровитеље који као помоћници делују покрај Бога и Богородице.³³ Сличан пример налазимо у Милешевској даровници, издатој око 1414. године, где се ауктор позива на помоћ и милост светитељског пара.³⁴

²⁸ ...с[ве]тих краљ ср(ь)пских и ц(а)ра Стеф(а)на и г[оспо]д[и]на и род[и]телга ми с(ве)тѣпчившега кнеза Лазара, уп. М. Шуица, *Повеља кнеза Стефана Лазаревића којом се Хиландару прилаже црква Ваведења Богородичиног у Ибру*, ССА 3 (2004) 112; А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана: текст, коментари, снимци*, Београд 2007, 157.

²⁹ А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 392, 396 (превод).

³⁰ А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Дубровчанима*, ССА 10 (2011) 155–158.

³¹ А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића деспотици Јевпраксији*, ССА 1 (2002) 135; А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 176.

³² Герасим, брат Вука Бранковића, одржавао је породични утицај током последње деценије XIV века. О Герасиму и односу двеју породица према светогорским манастирима в. М. Спремић, *Деспот Бурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1989, 18–23; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006, 17–18; М. Шуица, *Вук Бранковић. Славни и велможни господин*, Београд 2014, 129–130, 166–168.

³³ Уп. ћирилични и латинични препис у: А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 408–410 и 419–422. О односу према Светом кнезу и светитељском пару Св. Симеона и Саве у повељама Стефана Лазаревића в. С. Марјановић-Душанић, *Династија и светост у доба породице Лазаревић*, 85–87.

³⁴ У оквиру аренге, након интитулације, наводи се како је повеља писана за **многок милосрѣдіе, и неизглаголан'нѣю милость светыхъ господь моихъ и хѣтиторь срѣв'скихъ светаго Свѣмшна самодрж'ца срѣвскаго и муроточца и Савы светаго Великааго ар'хѣпископа срѣвскаго**, у наставку се инсистира на помоћи у ступању

Немањићи, односно Свети Симеон и Сава, су названи прецима једино у даровници Хиландару из 1406. године.³⁵ Попут повеље уз Закон о рудницима и Милешевске даровнице, они су учесници у савременим дешавањима. Па ипак, само овде су названи прадедовима. У уводу у интитулацију ауктор наводи како влада захваљујући *м(о)л(и)твами с(ве)тних ми господь и шт(ь)ць, и прѣдѣдъ и хтитврѣ Свмешна и Савы...*³⁶ Треба додати да се Деспот Стефан први пут назива ктитором Хиландара захваљујући томе што манастиру враћа приходе које је доделио његов отац. Из тог разлога је вероватно преузет образац помена предака као учесника у власти.³⁷ Стога се може поставити питање да ли је истицање сродства служило додатном оправдању ктиторског звања. Одговор на питање не можемо дати, али треба имати на уму да је порекло од првих Немањића наведено једино у повељи где су дестинатар и околности писања то препоручивали.

Како су тиме заокружени текстови савремени кнегињи Милице, изнећемо једну корисну примедбу за разумевање помена Немањића у повељама обласних господара након 1371. године. Породица Драгаш била је део немањићког породичног круга преко Теодоре, ћерке краља Стефана Дечанског и Марије Палеолог. Ту породичну везу, односно порекло од Немањића, они истичу у даровницама Хиландару.³⁸ Као што се да

на престо, в. А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 362. Још у повељи за Хиландар с почетка владавине Свети Симеон и Сава се јављају у санкцији као извршитељи казне над прекршиоцем одредби документа. Поред овог примера, помени светитељског пара се налазе још у повељи за Милешеву и у Хиландарској повељи из 1406. године. Међутим, у питању је наслеђени образац формулисања санкција, подстакнут и околношћу да су у питању ктитори дотичних манастира, М. Васиљевић, *Помени предака у повељама Немањића*, 91–92.

³⁵ За новије датовање в. А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића Хиландару о даривању 100 литара сребра годишње од рудника Ново Брдо*, ССА 12 (2013) 128–130.

³⁶ Пуна интитулација гласи: *М(и)л(о)стию великааго г(оспод)а моужо І(со)у Х(рист)а, ходатаиством же прѣс(ве)тнык Б(огороди)це, и м(о)л(и)твами с(ве)тних ми господь и шт(ь)ць, и прѣдѣдъ и хтитврѣ Свмешна и Савы, вл(а)говѣрныи деспотъ Стефанъ господињь Сръблкъмъ и Подоунавлю, и великааго ц(а)р(ь)скаго монастыра сръбскаго соуцаго въ С(ве)тѣи Горѣ Аѡнѣицѣи, хтиторъ же и въноутрѣныи, А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића Хиландару*, 125. У односу на Милешевску повељу уочљиво је да је исказ проширен са циљем да се истакне породична повезаност са светим ктиторима.*

³⁷ Молитве предака у уводу у интитулацију након проширене *dei Gratia* формуле чине врло важан део владарске репрезентације и носе значајну идеолошку поруку, М. Васиљевић, *Помени предака у повељама Немањића*, 92–94.

³⁸ Наиме, у двама повељама Хиландару помињу се „бивши цареви и господа и свети прародитељи и родитељи господства ми“ где епитет свети указује на то да

закључити из *Житија* и *Слова*, брак кнеза Лазара са кнегињом Милицом је био део исте праксе окупљања властеле око владарске породице. Степен блискости са династијом није морао бити велики, на шта упућују скромне дворске титуле Прибца и самог Лазара. Узевши описано у обзир уочљиво је да су два модела сродства са светородном династијом и њихов помен у актима истоветни.

Видљиво је да се разноврсни састави слажу у вестима о пореклу кнегиње Милице од Немањића. Задржали смо се на њима да би их сагледали у времену и у контексту у којем су настали и да би избегли замку да их тумачимо као потврду позније лозе. До сада испитане вести припадају првој групи и времену деспота Стефана Лазаревића. Додаћемо, иако родослови постоје у овим делима они нису искоришћени за приказивање везе између Немањића и Лазаревића.

Наредна фаза у истицању знаменитог сродства укључује генеалогичке и везана је за доба деспота Ђурђа Бранковића, Миличиног унука преко ћерке Маре. Да бисмо разумели зашто је оно промовисано осврнућемо се на његове повеље. У ћириличним документима готово неизоставно се позива на свог претходника, деспота Стефана Лазаревића. Занимљиво је да помен гласи: **свето почившаго господина и родитеља моего, деспота Стефана** или у дужој верзији: **благочестиваго и христовљубиваго свето почившега господина и родитеља моего, деспота Стефана**.³⁹ Такав помен упућује на то да је темеље легитимитета Ђурађ налазио у вероватној

се мислило на претке из династије Немањића, в. Ж. Вујошевић, *Повеља господина Константина Драгаша Хиландару о поклонима Војводе Дмитра* (Хил. 63), ССА 9 (2010) 115 и Исти, *Повеља Константина Драгаша Хиландару о даровању четири села у околини Врања* (Хил. 64), ССА 9 (2010), 138. Повеља Ђурђа II Балшића Дубровнику из 1386. године у којој се позива на „молитве прародитеља Симеона Немање, првог мироточца и светитеља Саву“ остаје нерешен проблем. Могуће је да је намера ових редова била истицање територијалних и политичких претензија, у периоду обележеном сукобима са краљем Твртком. Резултат би могао бити поновно преузимање „српског дохотка“, након периода 1373–1377. када су га добијали. Поставља се питање да ли је право на помен Ђурађ стекао женидбом са Лазаревом ћерком Јеленом, в. повељу: F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, 203–204.

³⁹ Примери су преузети из повеље којом се потврђују опште повластице Дубровнику из 1428. године, в. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 352–355. Истоветан помен српског деспота налази се у: двома повељама којима се потврђују поседи челнику Радичу из 1428. и 1429. (Љ. Стојановић, *Стари српски христовљиви, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др*, Споменик СКА III (1890) 3–36, А2 и А3), две Ватопедске повеље из истих година

адопцији од стране првог српског деспота.⁴⁰ При том, ни у једном документу не помињу се родбинске везе са „првом српском господом“.

Имајући у виду да је деспот Ђурађ Бранковић темељио право на власт на усињењу, писање *Житија деспота Стефана* је било очекивано. Оно је требало да послужи установљењу култа светог деспота током тридесетих година XV века. На планове о канонизацији упућује јављање деспота Стефана са захтевом да се напише житије и опис чуда која су пратила његову смрт.⁴¹ Међутим, Константин Костенечки наводи да је дело писао као летописац „са свим осталим“.⁴² Поред хагиографије мање својственог садржаја, указано је и на то да је Константин Костенечки обликовао догађаје тако да служе грађењу лика деспота Стефана као идеалног владара. Из тог разлога је изостављено учешће кнеза Стефана у бици код Никопоља,⁴³ Вук Бранковић није поменут, док у сукобу са његовим синовима и братом Вуком Лазаревићем наступа као бранилац легитимне власти. Са тим на уму морају се тумачити и остали подаци.

У *Житију деспота Стефана* налазимо лозу Вукан–Милица, те тридесете године XV века представљају једину временску одредницу њеног настанка. Она се налази у уводу, који се састоји из две похвале.⁴⁴

(М. Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*, Byzantinoslavica 6 (1935) 180 и 182), Пантелејмонске из 1429. (Архимандрит Леонид, *Стара српска писма из руског манастира Св. Пантелејмона у Светој Гори*, Гласник СУД 24 (1868) 285–287), друге повеље Дубровнику о повластицама и Сребреници, истовремено издате 1445. године (Ф. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 433–438) итд. Занимљиво је да се чак и у Есфигменској повељи деспот Ђурађ позива на наследство „родитеља господина Србљем“, П. Ивић – В. Ј. Ђурић – С. Ћирковић, *Есфигменска повеља деспота Ђурђа*, Београд – Смедерево 1989, 72. Такође в. А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 24–27.

⁴⁰ М. Благојевић, *Деспот Ђурађ Вуковић и српска државност*, Пад Српске деспотовине: зборник радова са научног скупа, одржаног 12–14. новембра 2009. године, Београд 2009, 42–45, са старијом литературом.

⁴¹ Деспотово јављање помиње се у уводу и на крају дела. Опис чуда и јављања в. у: В. Јагић, *Константин Философ и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српскога*, Горњи Милановац 2004, 244, 323–326.

⁴² В. Јагић, *Константин Философ*, 327.

⁴³ О томе в. М. Шуица, *Битка код Никопоља у делу Константина Филозофа*, ИЧ 58 (2009) 109–124.

⁴⁴ И сам аутор након похвале наводи како почиње *сладькоѹю и любослышаноѹю повѣсть*, и тиме одваја уводни део од остатка текста, в. В. Јагић, *Константин Философ*, 258.

Прва је акростихом издвојена похвала деспоту,⁴⁵ коју прати такође својеврстан еулогиј. Њиме се, према тростепеном моделу, слави земља,⁴⁶ људи који је обрађују и они који су њом достојно владали. Они су приказани опширном генеалогичком деспота Стефана, која постаје изходниште уводног дела.⁴⁷ Од владарских личности први су поменути Свети Симеон и равноапостолни Сава, чија дела заслужују многе похвале.⁴⁸ Помен претходи родослову који треба да покаже **виновѣааго корѣнь възыскати, да отъ тоудоу навѣкъше кѣто и отъ коудѣ и коихъ корѣни вѣтвь и како процвѣтѣвши въ наше роды...**⁴⁹ Потом се говори о божанском промислу који је сачувао род Константина Великог да **се кже царскок и апостольскок дѣло исплннити.**⁵⁰ Следи позната генеалогичка, коју нећемо наводити у целини, већ ћемо истаћи за тему значајне личности: Константин – Ликиније – Стефан Немања – Вукан – Дмитар – Вратислав – Вратко – Милица – деспот Стефан.⁵¹ Одељак је закључен речима да је „лоза процветала, да ли Константином, да ли Ликинијем, није чудно“.

Претпоставља се да је прва верзија родослова настала на деспотском двору по узору на *Француску краљевску кућу*⁵² и да је потом укључена у *Житије*.⁵³ Ова околност га, заједно са садржајем, уклапа у модел лаичких генеалогичка.⁵⁴ Њихова најважнија одлика јесте истицање

⁴⁵ Похвала је издвојена акростихом који чини првих 10 слова грчког алфавета. Деспот Стефан је окарактерисан као „печат хришћана“ и упоређен са Мојсијем, Исусом Навином, Давидом, Соломоном, пророком Данилом..., В. Јагић, *Константин Философ*, 245–248.

⁴⁶ Српску земљу је Бог украсио ваздухом, рудницима, виноградима и водама, док су реке упоређене са рајским, а Дунав је идентификован као Фисон, в. N. Radošević, *Laudes Serbiae. The life of despot Stefan Lazarević by Constantine the Philosopher*, ЗРВИ 24–25 (1986) 446–448.

⁴⁷ Већ на почетку аутор указује на генеалогичку српских владара речима да ће говорити о земљи где ће „многи у последња времена процветати, о којима ће родослов рећи“, В. Јагић, *Константин Философ*, 250–259.

⁴⁸ В. Јагић, *Константин Философ*, 255.

⁴⁹ В. Јагић, *Константин Философ*, 255.

⁵⁰ В. Јагић, *Константин Философ*, 256.

⁵¹ В. Јагић, *Константин Философ*, 256–258. О жупану Дмитру в. *Српски биографски речник* 3, Нови Сад 2007, 202 (С. Ћирковић).

⁵² Н. Банашевић, *Летописци о пореклу Немањића*, Прилози КЛИФ 21, 1–2 (1955) 5–13.

⁵³ О могућем ауторству, односно прављењу редакције, од стране Константина Филозофа, в. Ђ. Сп. Радојичић, *Константин Филозоф и стари српски родослови*, Зборник института за проучавање књижевности I, Београд 1951, 57–61.

⁵⁴ G. Duby, *Remarques sur la littérature généalogique en France aux XIe et XIIe siècles*, Hommes et structures du Moyen Âge, Paris 1973, 295–297; L. Genicot, *Les Généalogies*, 42–43. О лаичким генеалогичкама и о могућим разлозима за одабир Константина Великог в. М. Васиљевић, *Настанак српских родослова и летописа*, 108–112.

наслеђа власти али и славе и престижа неког знаменитог претка. Такође, како би исконструисали сродство са славном личношћу, карактерише их слободан однос према прошлости и „историјским чињеницама“. Стога је за лаичке родослове било сасвим могуће приказивање Константина Великог као претка Стефана Немање преко ћерке Констанције.⁵⁵ Понављајући описани модел, свети цар је, захваљујући кнегињи Милицы, предак и деспота Стефана.⁵⁶

Припадност царској, владарској и светородној породици служи стварању утиска о предодређености деспота Стефана за велика дела. Тако је српски деспот „постао“ део веома дуговечне и непрекинуте династије. Исти случај налазимо међу европским генеалогима, у којима је неретко неколико владарских породица обједињено у једну.⁵⁷ Оне настају у временима великих промена када се, ради превазилажења насталих прекида, посеже далеко у прошлост да би се створили нови континуитети. Стога, аутори изнова тумаче али и изналазе и обликују нову историју.⁵⁸ На новим идеолошким основама обликована повест нуди нови доживљај (често) непријатне стварности.⁵⁹ Са истим циљем Константин Филозоф

⁵⁵ На овом месту треба напоменути да се у сачуваним родословима и другим генеалогским белешкама само још у једном случају помиње овакво сродство са Константином Великим. У верзији у *Житију* и у Руварчевом родослову Ликиније је ожењен Констанцијом, ћерком првог хришћанског цара, док је у свим другим примерцима она његова сестра.

⁵⁶ О прошлим догађајима који служе као образложење и оправдање актуелних поступака, стварајући нове континуитете уп. G. Spiegel, *Political Utility in Medieval Historiography: A Sketch, History and Theory* 14, 3 (1975) 319–322; B. Guenée, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, Paris 1980, 347.

⁵⁷ Француски случај *Великих краљевских хроника* показује се веома сличним српском примеру. Наиме, попут Житија деспота Стефана писани су у црквеној средини, у манастиру Сен-Денију. Монаси краљевског манастира ширили су пропаганду династије Капета, и у том контексту треба тумачити садржај хроника. У уводним генеалогским белешкама француски краљеви су приказани као потомци Тројанаца, затим Меровинга и Каролинга. Тако је створена идеологија о „трећој раси“ краљева. Штавише, из генерације у генерацију је истицано, често кривотворено, каролиншко порекло француских краљица са различитим циљевима, в. G. Spiegel, *The Reditus Regni ad stirpem Karoli Magni: A New Look*, *French Historical Studies* 7, 2 (1971) 145–174.

⁵⁸ О реинтерпретацији и реинвенцији прошлости в. B. Guenée, *Histoire et culture historique*, 347–351.

⁵⁹ G. Spiegel, *Romancing the Past. The Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth-Century France*, Berkeley and Los Angeles 1993, 1–2.

слика родослов деспота Стефана, којим је „печат хришћана“ наследник двојице равноапостолних, цара Константина и архиепископа Саве, и владара-светитеља Симеона. Од њих наслеђује славу и право на власт. Из наведеног следи да су најважније личности родослова цар Константин, Свети Симеон и Сава и Стефан Лазаревић.⁶⁰ Потомак знаменитих светих, био је предодређен да испуни царско и апостолско дело. Следствено, лоза Вукан–Милица има кључну улогу у приказу те идеје.

Пошто смо видели да лоза има веома важно место у приказивању замишљеног династичког континуитета, у вези са њеном веродостојношћу потребно је поставити кључно питање. Уколико је порекло Стефана Немање од Константина Великог очигледан фалсификат, да ли исправно наведен родослов Немањића чини прихватање лозе Вукан–Милица оправданим? За време кнегињиног живота сродство са славном династијом се помиње али се не прецизира популарним генеалогским белешкама. Да ли је могуће да је аутор искористио постојање бочне гране Немањића, о којој нема података након XIII века, да би исказао универзалну идеју о преносу власти путем породичних веза?⁶¹ Пошто није могуће дати одговор, остаје да се истакну чињенице. Околности писања и идеолошка обојеност *Житија деспота Стефана*, присутне карактеристике лаичких генеалогичких и одсуство живих протагониста упућују на уздржан однос према овим подацима. Такође, треба се запитати ко је имао највише користи од њеног промовисања? Кнезу и деспоту Стефану Лазаревићу је очева светост била основно средство легитимизације.⁶² Међутим, деспот Ђураћ би захваљујући овој лози свом наслеђу додао легитимитет Немањића.

Опширнији Загрепски родослов вероватно је савремен *Житију*. Пошто није био прилагођен посебним функцијама *Житија*, лоза Вукан–

⁶⁰ „Велики кнез Лазар“ такође чини једну од кључних личности, али он не доноси породичну светост, каква је промовисана генеалогичком. Стога, у контексту порекла од Константина Великог и Немањића, он остаје по страни. Упркос томе, Житије почиње управо повешћу о кнезу Лазару и Косовској битки.

⁶¹ *Историја српског народа* 1, Београд 1981, 355 (С. Ђирковић). На овом месту треба указати на то да је била довољна једна личност да се створи континуитет између жупана Вратка и монаха Давида. Такође, иако је биолошки та веза била могућа, она претпоставља околност веома позног добијања наследника. Наиме, ако се узме у обзир да су се Вуканова деца рађала најкасније почетком XIII века, да би кнегиња Милица била вршњакиња кнеза Лазара, све три генерације између њих двоје добијали би децу са 40 или више година.

⁶² С. Марјановић-Душанић, *Династија и светост у доба породице Лазаревић*, 77–87.

Милица наведена је после родослова бана Твртка.⁶³ Занимљиво је да нема помена кнеза Лазара, односно да је пренос власти представљен искључиво путем везе са Немањићима.⁶⁴ Ова околност, која се понавља у најстаријим примерцима, потврђује закључак да су служиле приказивању идеолошких претензија Бранковића.⁶⁵

Следећој етапи припада родослов сремских Бранковића, писан у периоду 1486–1497. године.⁶⁶ У њему се, са циљем приказа права позних Бранковића на наслеђе Немањића скраћује лоза, те се од Вратислава и Вратка прави једна личност.⁶⁷ Карловачки примерак наставља исту идеју и додатно бележи пренос титуле српских деспота на породицу Јакшић.⁶⁸ Међутим, у овом случају је лоза кнегиње Милице, својствено жанру, наведена при првом помену кнеза Вукана.⁶⁹ Укључивање у основни текст показује да је почетком XVI века лоза била прихваћена као истинита. Занимљиво је и да трећи Миличин син носи име Лазар, иако се не мисли на Лазара Бранковића који је посебно наведен, док се као њен брат именује извесни жупан Никола. Чини се да би то могао бити Никола Алтомановић, јер је тако гласио његов потпис у документима и под тим именом се помиње у хроникама.⁷⁰ Поред тога, према годинама рођења он би могао бити старији брат кнегиње Милице.⁷¹ Уколико је жупан Никола

⁶³ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 38.

⁶⁴ Константин Филозоф је вероватно имао пред собом неку од датих верзија, али је текст прилагодио потребама *Житија*, због чега је кнез Лазар добио посебно место у њему. Можда је верзија коју налазимо у Загребском родослову најближа првобитној.

⁶⁵ У вези са тим може да буде занимљиво тумачење о сузбијању култа кнеза Лазара. Наиме, Р. Михаљчић је, анализом разноврсних извора у које је укључио и родослове, закључио да су четрдесете године XV века време благог опадања култа кнеза Лазара. О томе в. Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 175–179.

⁶⁶ Ђ. Сп. Радојичић, *Из старе српске подунавске књижевности 1. Родослов сремских Бранковића с краја XV века*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду III (1958) 159–170.

⁶⁷ О овом родослову в. М. Васиљевић, *Настанак српских родослова и летописа*, 112–113.

⁶⁸ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 38–43.

⁶⁹ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 28.

⁷⁰ М. Пуцић, *Споменици српски* II, Београд 1962, бр. 30 и 31, 24–25; за хронике в. Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 112, 121.

⁷¹ Тако је, задржавши се вероватно у колективном сећању због сукоба са кнезом Лазаром, припојен породици Немањића. Жупан Никола је преко мајке, Витосаве, био потомак војводе Младена, родоначелника Бранковића, в. Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1975, 130–131.

заиста Никола Алтомановић, открива се тежња да се познате личности српског средњег века путем генеалозија обједине у јединствену породицу која траје од времена Константина Великог.

Позне прераде родослова доносе нове измене. Тако се у Врхобрезничком родослову, писаном око 1650. године мења место Вратислава и Вратка.⁷² У Пајсијевом се између Вукана и Дмитра умеће Стефан, вероватно такође Вуканов син,⁷³ а брат кнегиње Милице остаје „Никола жупан“. Пејатовићев родослов из XVII века као синове кнеза Вратислава наводи Вратка, Алтомана, Ксенију и Николу жупана.⁷⁴ Тако (вероватно) Никола Алтомановић „постаје“ кнегињин стриц заједно са његовим оцем Алтоманом. Од преостала три један користи другачија имена Миличиних предака док други наводи да је кнез Лазар син цара Стефана Душана.⁷⁵ Новаковићев развија до краја идеју о пореклу Бранковића од Немањића, те прави грану паралелну са Миличином, која гласи Вукан–Завида–Ђурђиц–Младен итд.⁷⁶

Од девет испитаних родослова само Загребски понавља лозу Вукан–Милица из *Житија деспота Стефана*. У следећој фази уводе се нове личности и мешају родбински односи, да би на крају војвода Младен такође постао потомак Вукана Немањића. Истакли смо промене како бисмо указали на развитак лаичких генеалозија и идеје које су превладале. Имајући у виду претходне редове, може им се приступати само као изразима политичких програма, што и јесте њихова основна намена. Они су били актуелни у време деспота Ђурђа и његових наследника а потом су служили одржавању српске државне идеје. Занимљиво је да ови подаци нису ушли у званичне акте позних Бранковића. Тако у два повељама Хиландару, из 1486. и 1496. године, нема позивања на сродство ни са деспотом Стефаном Лазаревићем ни са Немањићима. Ктитори су названи „светим ктиторима“ и „светим оцима“ али не и сродницима.⁷⁷

⁷² Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 39.

⁷³ Запамћен због оснивања манастира Морача, Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 40.

⁷⁴ Родослов се завршава навођењем кнежеве деце и описом њихових бракова, Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 50.

⁷⁵ У питању су Ђоровићев, који се завршава са деспотом Стефаном, и Руварчев родослов, који се завршава децом Стефана Јакшића, в. Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 53 и 54.

⁷⁶ Родослов долази до синова деспота Ђурђа, Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 58.

⁷⁷ Овај податак истичемо јер су се повеље Хиландару до сада показале као најпогодније за истицање породичног порекла од Немањића. Међутим, у овом

Од летописа–стема само Цетињски наводи лозу кнегиње Милице. Текст се слаже са Студеничким, али је на месту где се говори о пореклу од царског племена уметнута кратка генеалогска белешка.⁷⁸ Међутим, како се у истом рукопису налази *Житије деспота Стефана*, јасно је одакле је преписивач преузео податке.⁷⁹ Тиме су посведочени несталност и међусобни утицаји историографских дела. Поред тога, пошто је оснивање Крушедола последњи податак у стеми, генеалогске белешке се још једном показују као део политичког програма позних Бранковића или њихових присталица.

У летописима–хроникама нема помена овог сродства. Они су подразумевали изостављање актуелних политичких програма и бележење значајних догађаја на простору некадашње српске државе.⁸⁰ Такав је случај са текстовима који су у издању Љ. Стојановића названи замци летописа и летописи прве и друге групе.⁸¹ Летописи прве и друге групе представљају стеме са развијенијом хронологијом која постаје преовлађујући начин организовања текста са приближавањем краја династије Немањића. Завршавају се углавном XV веком.⁸²

Међутим, летописи из XVI и XVII века не изостављају лозу.⁸³ Ови текстови представљају даље стапање историографских жанрова, те су такође мешавина стема и хроника, док се утицај родослова огледа у белешкама о вези цара Константина са Немањићима⁸⁴ и о кнезу Вукану као претку кнегиње Милице. Међутим, ови летописи су од XV века

случају светост деспота Стефана Слепог је у првом плану, чиме се посредно прави паралела између првих српских светитеља и заштитника старе и нове династије. в. К. Митровић, *Повеља деспота Ђорђа Бранковића о прихватању ктиторства над Хиландаром*, ССА 5 (2009) 231–232 и К. Невострујев, *Три хрисовуље у Хиландару*, Гласник СУД 25 (1869) 274–277.

⁷⁸ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 87.

⁷⁹ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, XXXV.

⁸⁰ О хроникама в. М. Васиљевић, *Настанак српских родослова и летописа*, 113–114.

⁸¹ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, XLI–XLVII.

⁸² Текстови су се завршавали или 1458. (1460) или 1484. годином. Уколико постоје позније белешке оне су усамљене и начињене су вероватно приликом прављења преписа. Заједничке године завршетка и сродни текстови говоре о распрострањеној рукописној традицији која открива потребу за очувањем прошлости изван стега носиоца политичке моћи.

⁸³ Летописи треће и четврте групе, Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, XLVII–LVIII.

⁸⁴ Наиме, у овим белешкама доминира верзија у којој је цар Ликиније био ожењен сестром Константина Великог, в. на странама: Љ. Стојановић, *Стари српски родослови*

сконцентрисани на сукобе Угарске и Османлија, јер се у тим оквирима одвијала историја српског народа.⁸⁵ Због бројности приказаћемо их збирно. Од 21 примерка, четири понављају лозу из *Жумија*, 16 мења место Вратислава и Вратка,⁸⁶ док Хроника грофа Ђорђа Бранковића понавља родослов патријарха Пајсија.⁸⁷ С обзиром на низ других грешака, попут мешања историјских личности, догађаја итд.⁸⁸ са сигурношћу можемо рећи да ове текстове можемо одбацити. Али, за предмет истраживања је занимљиво да Константинова верзија ни овде није превладавајућа.

На овом месту покушали бисмо да увидимо да ли нам ти летописи, осим садржајем, могу сугерисати још неке закључке. Оцена успеха историографских дела подразумева неколико фактора.⁸⁹ Први показатељ је квантитативни чинилац. Како смо већ видели, велики број записаних лоза сугерише популарност. Следећа два фактора односе се на место и време настанка и чувања рукописа. Наиме, већина преписа налази се северно од Саве и Дунава, односно на угарској територији.⁹⁰ Ова

и летописи, 175, 177, 181, 184–185, 190–191, 193, 197. Занимљиво је и да су два примерка, Белопољски и Ковиљски, спој родослова и дописаних летописних белешки, чак и носе назив „Родословље српских деспота“, Исто, 201–204.

⁸⁵ До сада се местом Угарске у српским летописима бавио Ђ. Бубало, *Угарска и Угри у старим српским летописима*, Српско-мађарски односи кроз историју, Нови Сад 2007, 27–41.

⁸⁶ Само један летопис помиње Николу жупана. Такође, занимљиво је да један од летописа у делу који говори о Драгутиновој предаји престола Милутину помиње Јелисавету која је родила два сина, Вратка (Миличиног оца?) и Вука. Тиме би кнегиња Милица постала потомак краља Милутина, в. Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 179. Међутим, касније се родослов приклања најраспрострањенијој верзији кнегињиног порекла.

⁸⁷ За родослове в. Исто, 200, 209–213, 286–287.

⁸⁸ Навешћемо само неке, поред фалсификованог порекла од Константина Великог: кнез Мирослав је назван Завида (Исто, 81, 197, 202), некад се мешају појмови жупанства и краљевства (Исто, 174, 178...), кнез Вукан је назван оснивачем Мораче, краљ Урош I (називан Драгославом) је синовац краља Владислава (Исто, 174), цара Уроша су убили краљ Вукашин и деспот Угљеша (Исто, 205) и многи други..

⁸⁹ Анализа ће бити спроведена пратећи постављени модел из В. Guenée, *Histoire et culture historique*, поглавље Le succes de l'oeuvre, 248–299.

⁹⁰ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, XLIV–LVIII. Осврт на рукописно наслеђе у XVI и XVII веку у Угарској в. у И. Веселинов, *Српске рукописне књиге у XVIII веку у Угарској*, Споменица посвећена 130-годишњици живота и рада Библиотеке Српске академије наука и уметности, Београд 1974, 95–97. О списима из Шафарикове збирке, који се данас налазе у Народном музеју у Прагу в. недавно објављени каталог И. Шпадијер, В. Тријић, З. Ракић, З. Ранковић,

околност упућује на потребу тадашњих српских елита за одржавањем друштвеног идентитета, који је био неопходан за остваривање колективних права у хабзбуршким земљама.⁹¹ Поред тога, одређен број преписа је сачуван у Москви, што се могло очекивати уколико се има у виду веза између руске царске и српске деспотске породице преко Јакшића и честа путовања српских монаха ради потраживања прилога за српску цркву.⁹² Овим текстовима била је приказивана кратка историја заједнице у чије име су путовали у далеке земље. Истовремено, ширењу је погодвала сажетост ових дела, што их је чинило подесним за нове преписе и укључивање у разне зборнике.

Тиме се завршава испитивање друге групе вести. Јасно је да основ ове групе чине родослови који су настали после смрти кнегиње Милице, највероватније у периоду треће и четврте деценије XV века. Из тих текстова лоза Вукан–Милица „прелази“ у преостале историографске врсте. Осим чињенице да се лоза не налази изван помињаних жанрова, јасно је и да не постоји доследност у њеном навођењу. Прецизније, верзија коју налазимо у *Житију деспота Стефана* од Константина Филозофа понавља се тек у неколико случајева. Узевши до сада наведено у обзир, лози Вукан–Милица се не може поклонити поверење изван оквира изучавања идеологије савремене њиховом писању.

* * *

Вести које говоре о сродству кнегиње Милице са династијом Немањића подељене су у две групе. Првој групи припале су оне које уопштено говоре о његовом постојању. У њу су укључена разноврсна дела

Српске рукописне књиге у Чешкој, Београд 2015, на странама 35–38, 67–79, 89–95, 101–115.

⁹¹ О српским летописима као средству одржавања историјске свести в. Ћ. Бубало, *Угарска и Угри у старим српским летописима*, 38–39.

⁹² Наиме, Јелена, супруга деспота Јована Бранковића, била је рођена сестра Ане, мајке Јелене Глинске и бабе цара Ивана Грозног. Руварчев родослов је настао управо у време његове владавине, Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, VIII. О црквеним везама и путовањима српских монаха у Русију в. С. Р. Долгова, Е. В. Иванова, *Руско-српске православне везе од XVI до XVII века* (превела Т. Суботин-Голубовић), Москва – Србија, Београд – Русија: документа и материјали. Том 1, Друштвене и политичке везе XVI–XVIII век, прир. С. Долгова, Е. Иванова. А. Турилов, Т. Суботин-Голубовић, Београд – Москва 2013, 46–76.

настала за време владавине њеног сина деспота Стефана Лазаревића. Међу њима, примерци стема и прославних састава настали су за време кнегињиног живота, или, попут Хиландарске повеље, убрзо по њеној смрти. У другу групу сврстане су вести које приказују њено порекло од кнеза Вукана. Припадају јој лаичке генеалогije и, захваљујући уметнутим кратким родословима, један летопис–стема и позни летописи. Први пут се засигурно јављају тридесетих година XV века, иако се мора оставити могућност да су настали раније. Лоза Вукан–Милица послужила је деспоту Ђурђу Бранковићу и његовим потомцима као средство легитимизације, иако, треба нагласити, није постала део званичних докумената. Још једном се политичко-идеолошка решетка перцепције аутора, под утицајем промене културних образаца, показује кључном за процену њихове изворне вредности.⁹³ Период највеће актуелности родослови, а тиме и лоза, доживели су у XVI и XVII веку, као чинилац очувања колективног идентитета кроз реинтерпретацију прошлости. Међутим, околност да је лоза део макар делимично фалсификоване генеалогije, да највећи број примерака не понавља првобитну верзију и да су у познијим прерадама преплављени кривотворењима, не оставља простор за прихватање њене веродостојности. Стога, иако се не може понудити алтернативно решење, из методолошких разлога лоза Вукан–Милица не може бити прихваћена. Она остаје само једна могућност о природи везе са славном династијом. Најзад, то не мења чињеницу да је извесна врста сродства постојала, али каква у постојећим изворима није видљиво.

⁹³ О појму решетке перцепције и њеној условљености политичким, друштвеним и културним актуелностима в. G. Spiegel, *Genealogy: Form and Function*, 46–47. О решетки перцепције у случају српских родослова в. М. Васиљевић, *Настанак српских родослова и летописа*, 114–115.

Marija Vasiljević

GENEALOGIES BETWEEN HISTORY AND IDEOLOGY: THE EXAMPLE OF THE ORIGIN OF PRINCESS MILICA

Summary

Medieval genealogies were written with the intention to present a specific family's or person's origin. They illustrate the need to legitimize their hold on power or the aim to acquire it, and to demonstrate that the achieved or desired authority is legal. This paper explores the use of genealogies in the political life of late medieval Serbian lands. The case in question is that of the wife of prince Lazar, Milica, who is presented as a descendant of prince Vukan, the eldest son of the Serbian ruler-saint, Stefan Nemanja. The analysis is conducted by comparing all of the sources that refer to Milica's ancestry. The research shows that the available information can be divided into two groups: one where unspecified kinship with the Nemanjić dynasty is mentioned and the other where the Vukan-Milica lineage is clearly stated. Various sources, ranging from stemma-chronicles, liturgical texts and one charter issued by Milica's son, despot Stefan Lazarević, belong to the first group. Moreover, all of them were written during the life of the princess, or very shortly after her death.

The first genealogy that notes the Vukan-Milica lineage is found in the Life of despot Stefan Lazarević, written by Constantine of Kostenets at the time of despot Stefan's nephew and successor Đurađ Branković. This political and unconventional hagiography is marked by rewriting and reinterpretation of certain parts of the despot's life. With this questionable approach to the past, the author presents a genealogy of despot Stefan. Emperor Constantine the Great becomes an ancestor of the Nemanjić dynasty and, through the Vukan-Milica lineage, of the despot himself. This falsified genealogy belongs to the type of lay genealogies, characterized by ideological attitudes and loose attachment to the historical truth. Even though the main branch of the Nemanjićs is presented correctly, it is not possible to accept the lineage in question without confirmation from other sources. Yet, the other sources do not repeat it. Afterward, the lineage is often distorted and the aim to unite all the prominent figures of medieval times in a single family tree is quite noticeable. Consequently, genealogies become filled with further fabrications. Later on, they are interpolated in other historiographical genres, one stemma-chronicle from the 16th and chronicles from the 16th and 17th century.

In the end, although the Vukan-Milica lineage cannot be accepted from the methodological point of view, with the current state of the sources it is not possible to offer an alternative version of family relations between the princess and the Nemanjić dynasty. It could be argued that the success of the one we find in the Life of despot Stefan lies in the absence of living protagonists of the genealogy, an appropriate number of inserted personalities and the convenience of its narrative for despot Đurađ Branković and his successors.

Keywords: Middle Ages, genealogies, Vukan-Milica lineage, grid of perception.

Чланак примљен: 13. 04. 2016.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 03. 07. 2016.

